

ÅRSKRÖNIKA

2001

HÖLÖ MÖRKÖ
HEMBYGDSFÖRENING

Takspånhyvel i arbete under Tullgarnsdagen.

Hölo Mörkö Hembygdsförening Kyrkskolan, 153 92 HÖLÖ.

Tel. 08-551 571 60 (telefonsvarare). Pg. 82 65 18-3

- 1 Innehållsförteckning
- 2 Ordföranden har ordet...
- 3 Den gamla lusekoftan
- 4 En vålsam slädfärd
- 6 Fotografen fröken Hålldin...
- 8 Handskrivet brev från Norge
- 9 Huru lagens långa arm...
- 10 Hölebo Härad, Södermanlands Län
- 11 Lida Säteris historia
- 12 Minnesmärket vid Valåker
- 14 Mineringsskolan vid Hörningsholm
- 15 Mörköhistorier
- 16 Mörkö sockenstämmoprotokoll
- 18 När bruksungdomen åkte dit...
- 19 Hölöhistoria, Sten-Jan
- 19 Statistik över arbetade timmar
- 20 Tändstickor och askar
- 22 Årets bildkavalkad
- 24 Gustaf V:s kök på Tullgarns Slott
- 25 Petersborgs skola omkring 1940
- 26 Fosterbarn
- 28 Smått och gott från bygden...
- 29 Vägunderhåll förbi Wreta gårdar...
- 30 Vattenledningsdragning
- 32 Skötöka från 1800-talet
- 33 Räkning från Nya Jernboden i Trosa

34 Äventyret med takspånhyveln

38 Verksamhetsberättelse

44 Läs våra nya skrifter

Bilagor som medföljer årskrönikan:

Inbjudan till årsmöte

Pg-inbetalningskort för årsavgift 2002

Verksamhetsprogram 2002

Program för Mittiveckan-serie 2002

Beställningssedel för våra skrifter

Ett stort tack, till alla som bidragit med text och bildmaterial till denna upplaga av årets krönika!
Redaktionen

Tack till våra givare 2001, av redskap, verktyg, dokument och övriga gåvor, samt frivilligt arbete som föreningen har åtnjutit under det gångna året!

Styrelsen

U p p r o p !

Redskapsgruppen efterlyser verktyg och andra redskap samt gamla dokument, skrifter och bilder med anknytning till Hölö och Mörkö, som vi antingen kan få eller kopiera.

Vi kan tyvärr inte ta emot verktyg och jordbruksredskap som vi redan har i ett eller flera exemplar, eller skrymmande föremål, på grund av platsbrist.

Kontaktpersoner i redskapsgruppen:

Torsten Eriksson, tel.08-551 58044

Hugo Kimsjö, tel.0158-60028

Ivar Kraft, tel.08-551 57664

Ordföranden har ordet...

Denna årsskrift är ju avsedd att skildra vad som händer i vår förening, och den lilla plats på jorden som är vår hembygd.

Yttre förhållanden och händelser påverkar i allt högre grad våra liv. Vi omger oss av gårdsgårdar, symboliska eller verkliga. Men det som händer ute i världen tvingar oss att tänka i nya banor och gör oss förvirrade. Invanda begrepp och värderingar gäller inte längre.

I månaden september 2001 satt jag och "slöläste" vår ortstidning, som på första sidan redogjorde för någon form av omröstning som gjorts bland läsarna, angående utformningen av taket på ett gatukök i vår lilla kringelstad.

Samtidigt avbröts TV-utsändningen, som utgjorde min ljudkuliss, av ett meddelande som skulle förändra världen i en nästan ofattbar grad. Kapade flygplan hade slagit till mot västvärldens hjärta, och ordet "terror" blev vanligt i vår vokabulär. Kampen mot "terror" kom att skapa många oheliga allianser, men blev också ett rättfärdigande av en mängd våld och orättvisor.

Taket på "Mias gatukök" blev plötsligt oväsentligt och våra lokala små problem belägna vid en ankdamm.

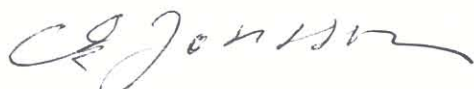
I den nu uppkomna verkligheten känns det nästan befriande att ta del av en ny skrift som Hembygdsföreningen erhållit från marinarkeologerna vid Södertörns Högskola.

Docent Johan Rönby, arkeologerna Rune Edberg och Marcus Lindström har här i några intressanta artiklar redogjort för vad man till dags dato vet om den "pålspärr" som ligger i hjärtat av vår kommun och efter vilken "Pålsundet" ha fått sitt namn.

Några medlemmar i vår förening har bistått vid dykningarna. Hembygdsföreningen har i olika sammanhang haft kontakt med författarna vilket även omnämns i skriften.

Har du intresse av att ta del av fakta kring vår bygds plats i historien vid tiden för "Birka", bör Du ta Dig tid att läsa denna skrift, hör av Dig till någon i styrelsen så hjälper vi till. Priset är 50:- för den nya skriften, *"PÅLSUNDET. Arkeologiska studier av en sörmländsk kustmiljö"*.

Trevlig läsning!

Carl Erik Jonsson
Ordförande

Den gamla lusekoftan.

Av Anna-Lisa Drevinger

Berättelsen om lusekoftan är som en saga men har hänt i verkligheten för sextio år sedan.

Det kom ett litet lamm till Österby, som min syster Ulla skötte om med stor förtjusning. Hon hade den söta "Tusse" som sitt sällskapsdjur och han blev tillgiven och klok som en hund.

På den tiden stannade många tåg vid Hölö station och flera gånger mötte Ulla mig på perrongen utanför stationshuset. Naturligtvis var "Tusse" med och han väckte stor uppmärksamhet bland medresenärerna.

Så gick vi hem till Österby över skogen alla tre, ingen motorväg hindrade promenaden. "Tusse" med nosen i Ullas knäveck, det gällde att vara nära matte.

När sommarvärmen kom, tog farmor fram ullsaxen och klippte "Tusse". Han såg så ynklig ut i början, men ullhögen blev stor. Så skulle ullen behandlas efter alla konstens regler. Farmor var experten. Ullen tvättades och kardades efter torkning.

När det blev höst med långa, mörka kvällar, kom spinnrocken fram i farmors trivsamma stuga. Även jag försökte spinna och fick beröm för att tråden blev jämn. Som avkoppling sjöng vi gamla skillingtryck.

Den tunna vita ulltråden skulle sedan tvinnas. Jag vill minnas att tre eller fyra trådar tvinnades ihop till min blivande lusekofta.

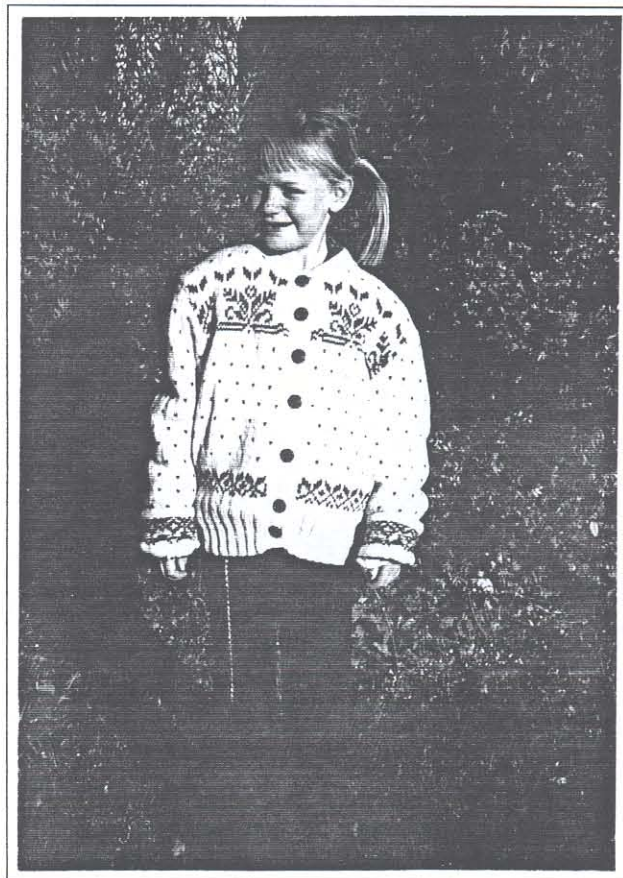
Året var 1942 och nu var det dags att börja sticka. Men hur skulle koftan se ut? Jag hittade mönster i en tidning, kanske var det Allers Familjejournal. Röda löss över hela koftan var modernt tillsammans med ett mönster till exempel stjärnor eller blommor.

Här blev det tulpaner i rött. Det röda garnet kom från en garnaffär. Vilken varm kofta med hemspunnet ullgarn.

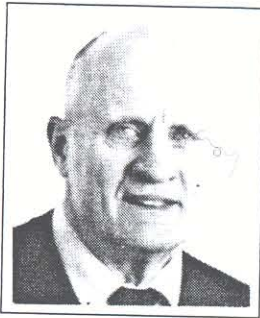
Jag använde den ofta under hela andra världskriget, då det var så kallt både inom- och utomhus.

Hur gick det för "Tusse" när hösten kom? Jag vet inte, men förmodligen blev han slaktad.

Eftersom denna lusekofta med norsk inspiration är ett klädesplagg typiskt för sin tid, skulle det vara lämpligt att hänga den bland övriga kläder i Hölö Mörkö Hembygdsförenings lokaler.

Louise 8 år provar farmors lusekofta.

En våldsam slädfärd. Söndagen den 15 mars 1874

Av Olle Eriksson

Det följande är hämtat ur Hölöbo häradsrättsdombok volym 93 för året 1874. Gamla domböcker ger oss en hel del detaljkännedom omkring människors vardag, så även denna berättelse som tilldrar sig på vägsträckan mellan Helleby bod och Mellhaga d.v.s. där nuvarande vägen mot Mörkö har sin början. Den vägen var i ett helt annat tillstånd före Mörköbronns tillkomst och gamla Hölöbor kallade den för Mellhaga gata långt in på 1900-talet.

HUVUDPERSONERNA i berättelsen är hemmansägaren Anders Gustaf Andersson vid Sund (50 år) som med släde och en unghäst ställt upp för att skjutsa socknens barnmorska, mamsell Inga Gren (41 år) mellan hennes bostad vid Ene och torpstugan Fagerhult där skomakare Anders Gustaf Olssons hustru låg sjuk och behövde hjälp. Hustrun är 55 år gammal varför det inte är sannolikt med barnafödelse, utan vi ser hur en dåtida barnmorska fick ingripa även i andra situationer. Torpstugan Fagerhult är inte känd bland dagens Hölöbor, men den bör av husförhörslängderna att döma, ha legat i skogskanten mellan Eriksberg och Sund.

ANDERS GUSTAF ANDERSSON med sin ystra unghäst, satte upp farten för att så snabbt som möjligt komma fram till torpstugan Fagerhult där den sjuka kvinnan befann sig. Under den vådliga färden bar det sig inte bättre än att ekipaget stälpte och mamsell Gren skadade sin ena arm och axel. Denna händelse föranledde så småningom rättsliga åtgärder.

INNAN ÄRENDET kommer till häradsrätten för avgörande, har ordföranden i Hölö kommunal-

nämnd, förre länsmannen Fredrik Boström, sökt förmå slädföraren och den skadade barnmorskan att förlikas, men misslyckats. Anders Gustaf Andersson menade att det var en ren olycka som han inte var orsak till men "eftersom han tyckte synd om mamsell Gren så var han villig erbjuda henne 15:-" Barnmorskan som fått läkarvård för sin "vrickade axel och arm" och varit sängliggande under 14 dagar, därefter under 6 månader varit ur stånd att sköta sin tjänst, begärde det 10-dubbla eller 150:-. Hon hävdade att Andersson kört vårdslöst och inte brytt sig om hennes anmaning att sänka farten.

EFTER DENNA INLEDNING övergår jag till det något svårtydda domstolsprotokollet och ser vad svaranden och kändanden samt vittnen har att berätta. Vid rena citat ur protokollet markerar jag detta med "....."

SVARANDEN Anders Gustaf Andersson, "medgaf att han ifrågavarande dag skjutsat kändanden, hvarvid de åkt å en bygata efter en unghäst ingalunda skenvan häst utan att Svaranden dervid begagnat någon piska. Svaranden påstod att han vid tillfället varit fullt nykter, ehuruvel han förut förtärt starka drycker, dock ej mer deraf än 1½ sup brännvin och ett glas vin; att han kört endast i traf, att vältningen skett af ren olycka, utan Svarandens vållande och orsakats derigenom att de kört emot en gärdsgård, hvarvid fimmelstångsjernet (ett kraftigt järn mellan skalklar och släde) som befanns hålla omkring en tum (25 mm) i genomskärning, vara tvärt afbrutet och bestå af godt jern med undantag af en mindre rispa".

KÄRANDENS FÖRSTA VITNE var skomakare Olsson som beställt slädfärden och även var med på återfärden från Fagerhult till Sund stående bak på slädens medar, kunde berätta under ed, ”Svaranden som kort förut förtärt ett par supar brännvin och ett glas vin under vägen varit rörd af starka drycker utan att vittnet kunde säga att Svaranden deraf varit öfverlastad; att vittnet följt med 1/8 mil till Sund hvarunder vittnet stått bakpå medarne af släden och likasom styrt densamma samt hållit i släden, då den vid körning öfver dikena på den smala bygatan icke gått jemnt; att Svaranden kört bra fort, med anledning hvaraf Käranden tillsagt Svaranden att icke köra så fort och att han skulle akta sig från att stjelpa; att Svaranden utan att efterkomma denna tillsägelse, ändock låtit det gå bra undan” Skomakare Olsson sade sig ej ha hört barnmorskans bedjan att få gå av släden och han berättade att han stigit av slädens medar strax innan vältningen samt att han icke hade kännedom om att släden varit sönder.

KÄRANDENS ANDRA VITNE var 23 åriga pigan Mathilda Charlotta Andersson vid Mälhaga som berättade att ”Käranden stödd af Svaranden inkommit i stugubyggningen och Käranden då jemrat sig och hållit på att dåna, men blifvit vederqvickt med vatten; att Käranden dervid yttrat till Svaranden, - Ni kan ej neka till att jag bad Er hålla vägkant och att jag ville gå af släden, men fick ej; samt att Svaranden dertill genmält: Ja, jag vet Ni bad, att jag skulle hålla vägkant”.

ETT TREDJE VITNE var 20-åriga dottern vid Tjulsta som tämligen nyligen gift sig med arrendatorn på gården och bytt efternamn från Schultz till Björkqvist. Hon stod vid Helleby bod och inväntade sin huspiga som var i ärende hos handlanden Hellberg...” och såg ofvannämnde Anders Gustaf Andersson skjutsande för mamsell Gren förbikörande i sådan fart att jag fruktade det ej allt var väl beställt med skjutsen”. Ett fjärde vittne var 31-åriga lantbrukaren Carl Åberg på Edeby som

fått i uppdrag att yttra sig över Svarandens förklaringar till olycksorsaken. Anders Gustaf Andersson hade för Åberg vid tillfället... ”talat än så och än si och omnämnt huruledes han på vägen, före vältningen, kört på sidan om en två alnar lång lyftbro och öfver ett dike samt att vittnet fäst at Svarandens uppmärksamhet på att det vore besynnerligt, att fimmelstångsjernet skulle kunna bräckas af, om han vid det ögonblick då han körde omkull, skulle kört sakta”.

I HÄRADS RÄTTENS UTSLAG av den 20 juni 1874 framgår att Anders Gustaf Andersson ej blir trodd beträffande brottet på fimmelstångsjernet utan döms enligt 14:e kapitlet i strafflagen för vårdslöshet vid körandet till 20:- i böter. Vidare framgår att barnmorskans arm gått ur led vid olyckstillfället och att hon fick 30:- i ersättning för läkarvård och läkemedel samt 20:- i gottgörelse för nedlagda rättegångskostnader. För sveda och värk jämte hinder i näring på grund av oförmåga att utöva tjänsteåliggande under ½ år fick barnmorskan sig tilldömt 100:-

SAMMANLAGT KOM den vådliga slädfärden att kosta Anders Gustaf Andersson i Sund 178:- att jämföra med de 15:- han erbjöd barnmorskan i sitt utgångsbud.

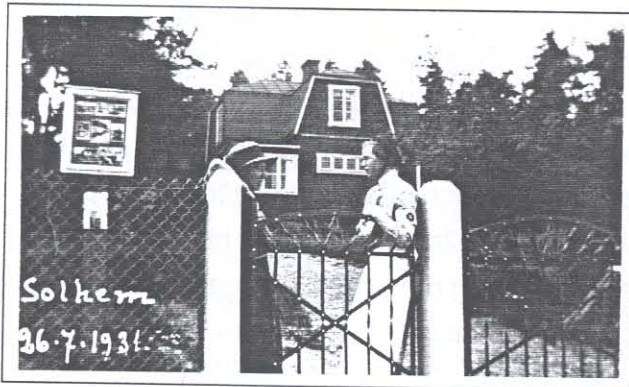
Foto från sekelskiftet år 1900 av ”Barnmorskestället” ENE i Hölö. Härifrån och till torpstugan Fagerhult företogs den vådliga färden med barnmorskan mamsell Gren 1874. År 1882 hade hon en årlig ersättning för sitt värv på 268:-

Fotografen fröken Hålldin, en Hölökändis.

Av Maj Petersson

På tjugotalet flyttade en fotograf till Hölö med sin mamma. Hon öppnade ateljé på Åbykvarnsvägen i villa Solhem, där de hyrde övervåningen av familjen Broström, allmänt kallade Amerikanarna. De kom från Amerika, där fru Evyline varit kokerska och mannen kopparslagare.

Fastigheten villa Solhem.

Sigrid Hålldin föddes 1883 och var något handikappad, hon var gravt hörselskadad, och hade fått fotoutbildning som hon kunde försörja sig på. Hon lärde nog nyare teknik för hennes foton gulnade aldrig, de var klara och tydliga. Något som är bra för eftervärlden var att hon ristade årtal och ibland namn eller adress på bilderna. Större foton signerade hon ofta.

Villa Örsro, var ett 4-familjshus. Det lilla huset beboddes av Hålldins. Bägge husen var vackert blåmålade.

Familjer gick till Solhem med sina barn för att bli förevigade. Hon gick också omkring med sin utrustning till folk som ville vara i sin hemmiljö.

1933 flyttade Hålldins till Charlottenborg där hon var mycket bekant med Augusta Blomkvist, hon med "trehjulingen". Även en affärsidkare kallad "Gubben i kick" finns ofta med i hennes samling.

Efter något år flyttade de till Örsro i Hölö samhälle, där det blev en ny och större kundkrets.

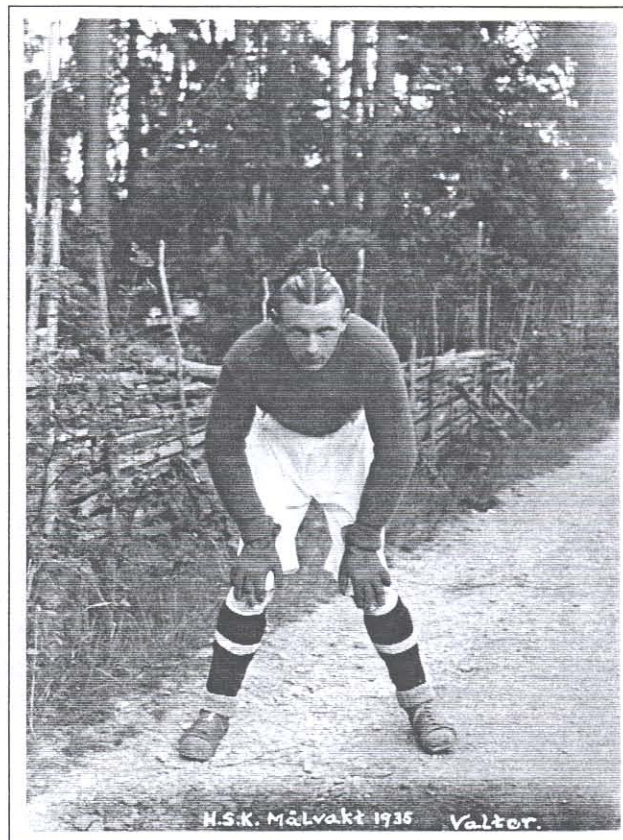

Sigrid Hålldin 1935, omkr. 52 år gammal.

Även jag och mina brorsor har varit hos Hålldin. Jag var fem år och jag minns när hon placerade oss på stolar, min lillebror ville inte sitta stilla, så han fick en nalle på armen, sedan gick hon in under det svarta skynket och riktade in oss.

Jag och mina bröder hos fotograf Hålldin 1936.

H.S.K:s målvakt Valter, spelade inte i den s.k. "gårdsgårdsserien" fast det kanske ser så ut.

På 1940-talet köpte mamma en lådkamera, som jag fick cykla till Örsro med för att få rullen framkallad. Jag glömmer aldrig när jag knackade på och hon öppnade bärande en stor lur i handen som jag skulle tala i, dåtidens hörapparat! 1953 övertog Elsa Tidblad hennes ateljé med utrustning och fortsatte rörelsen med någon modernisering.

Sigrid Hålldin avled 1965 och hennes privata fotosamling fick Hembygdsföreningen överta omkring 1977. Vi försöker fortfarande identifiera människorna vilket blir svårare ju längre fram tiden lider.

Här är pensionärer och personal på "Hemmet" i Hölö avfotograferat på Mors Dag den 25 maj år 1930.

Augusta Blomkvist, hon med "trehjulingen".

Handskrivet brev

Till Kyrkoherden herr Henning Jansson, Hölö.

Från David Färdinand Karlson, Höistad-P-Löken, Aasta-st. Österdalen i Norge,

Höistad-P-Löken/ Aasta, st. den 23 juli 1922.

Österdalen-Norge

TILL KYRKOHERDEN

HERR HENNING JANSSON

HÖLÖ.

Med anledning av att jag har tänkt resa till Sverige, nu innan hösten - detta, på grund av att det är mycket svårt att existera här, alldenstund jag ej äger arbete och det är omöjligt att få fast arbetsanställning, samt att det är så vanskeligt för Svenskar att vistas i Norge, efter den senaste lagförordningen, vilken är sträng, ifråga om invandring till och vistelse i Norge.

Så länge jag vistas här i Aamot komune, går det ju, efter välvilligt tillstånd från Länsmannen, men det är ej säkert för någon längre tid ändå, har jag fått uppgift på.

Arbetslösheten är stor vilket gör, att de som äro Norska medborgare, bringas nödsarbeten och likaså bidrag, då däremot de som invandrat, kan icke påberäkna, vare sig arbete eller penningbidrag, så, är det åtminstone fallet med mig.

Då därtill jag bliver påförd dryga skatter, utan inkomst därtill, må jag bliva undersam huru det skall gå.

Att jag har klarat mig till denna dag, får jag vara goda medmänniskor tacksam för, men det går ej att leva i längden av det heller, man bör hava ett arbete, varav man själv kan få något till sig och de sina. Jag har hoppats - och gör det ännu - på bättre tider!

Någon framtidsutsigt här i Norge kan jag ej se i möte, å därför vill jag ställa en vänlig förfrågan till Kyrkoherden, huru jag bör ställa mig i en snar framtid.

I Hölö socken är jag född och döpt 1895. Min fader är - om jag minns rätt - född i Vagnhärad socken, likaså min fars-mor. Att räkna upp ett långt släktled i "Sörmland," skulle taga lång tid i anspråk och så hör det inte till saken! Huru skall jag kunna erhålla ett arbete i "Sörmland"? då jag helst ville leva min tid där.

Jag saknar alla underrättelser, från Sverige så jag kan omöjligt på egen hand få en plats. Mitt yrke är i Trädgårdsfacket, varav jag innehaft flera Trädgårdsmästareplatser, men jag är även jordbrukare, bl.a. varit anställd som Kördräng hos C. M. Johansson på Fredriksdals Gård, Vagnhärad, där jag även skött Trädgården. Nu i Norge har jag likaså innehaft Sartnerplats en sommar.

Jag vänder mig till Kyrkoherden med min bön om hjälp, ty jag kan ej få något svar på annat vis. Min fader som är anställd som ladugårdskar vid Önnersta Gård pr. Björnlunda station och socken, likaså min syster som tjänar vid Björnlunda Prästgård har jag alldeles förgäves försökt att få veta något ifrån sedan i December 1921. Min faders namn är Johan Albert Karlson, och min systers namn är Signe Amalia Karlson.

Jag ville vara mycket tacksam om jag kunde på något sätt bliva ihågkommen och hjälpt härifrån Norge, likaså en bön om hjälp att få höra något från min far och syskon vid Björnlunda.

I hopp om ett svar får jag teckna, Förbindilgast.

Johan, David, Färdinand Karlson

adress: Höistad-P-Löken.

Aasta-st.
Österdalen i Norge

HURU LAGENS LÅNGA ARM KUNDE DRABBA OSS
SVENSKAR FÖR OMKRING 250 ÅR SEDAN.

*"Extract" utur Miss-
gjernings Balkens 2. Cap.
Om Trulldom och Widskeppelse.

1.§.

Swar som brukar Trulldom, och skadar annan til kropp eller egendom, och warder med fulla skjälther til wunnen; *miste lifwet*. Får någon död ther af; tå skal *Man steglas*, och *Kona halshuggas*, och i *Båle brännas*. Hafwer man låtit Trullkarl thet göra, eller hulpit til, at then gjerning fullkomna; ware Lag samma.

2.§.

Far någon med Spådom, Signeri eller annor widskeppelse; böte första gången *Tio Daler*, eller mera til *Fyratio Daler*, alt som brottet är til, eller sitte i häckte wid watten och bröd. Gör han thet annan gång; böte dubbelt. Söker någon råd, eller bot hos Signare eller Spåmän, böte *Fem Daler*, eller mera, til *Tjugu Daler*, som brottet är til, eller plickte med fängelse wid watten och bröd.

*"Extract" utur Miss-
gjernings Balkens 3. Cap.
Om Swordom och Sabbatsbrott.

1.§.

Brister någon ut i eder och swordom wid Gudstjensten; *plikte med Fyratio Daler*, eller fängelse wid watten och bröd. Gör thet någon in för sittande Rätt; *ware bot hälften mindre*. Sker det af öfwerdåd, eller elack wana, i samkwäm, krog eller källare, eller offentliga på allmänna Gator och Platsar; böte *Fem Daler hwarje gång*, han therföre Lagföres.

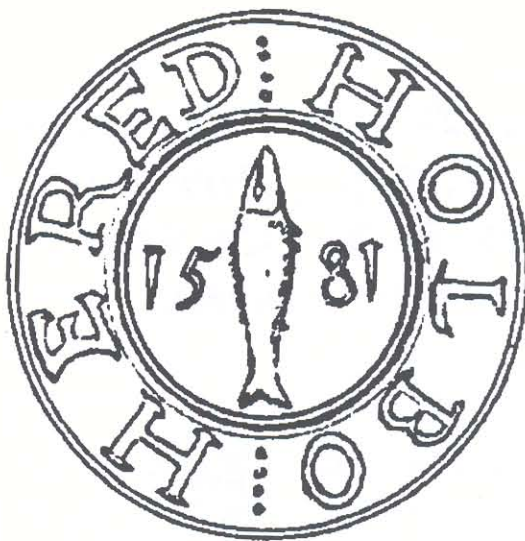
2.§.

Swär Öfwermage; then skal af Föräldrarna eller Husbonden med *ris agas*, efter som åldren och wanarten är til. Sker thet oftare; sättes i *stocken wid Kyrkodörren*. Försumma Föräldrar at aga sina Barn för Swordom; böte *Fem Daler*.

§ § § § §

*"U t d r a g", ur sammandrag af förordningar m.m. från volym 005, år 1655-1799, sid. 88-89

Hölebo Härad Södermanlands Län

Signetet har i alla tider innehållit en fisk, väl närmast en påminnelse om att häradet är ett fiskrikt kushärad. Den äldsta bevarade sigillbilden har årtalet 1581 inkomponerat i sigillet. Hölebo härad har en blå sköld med en rättuppstående silverfisk i mitten.

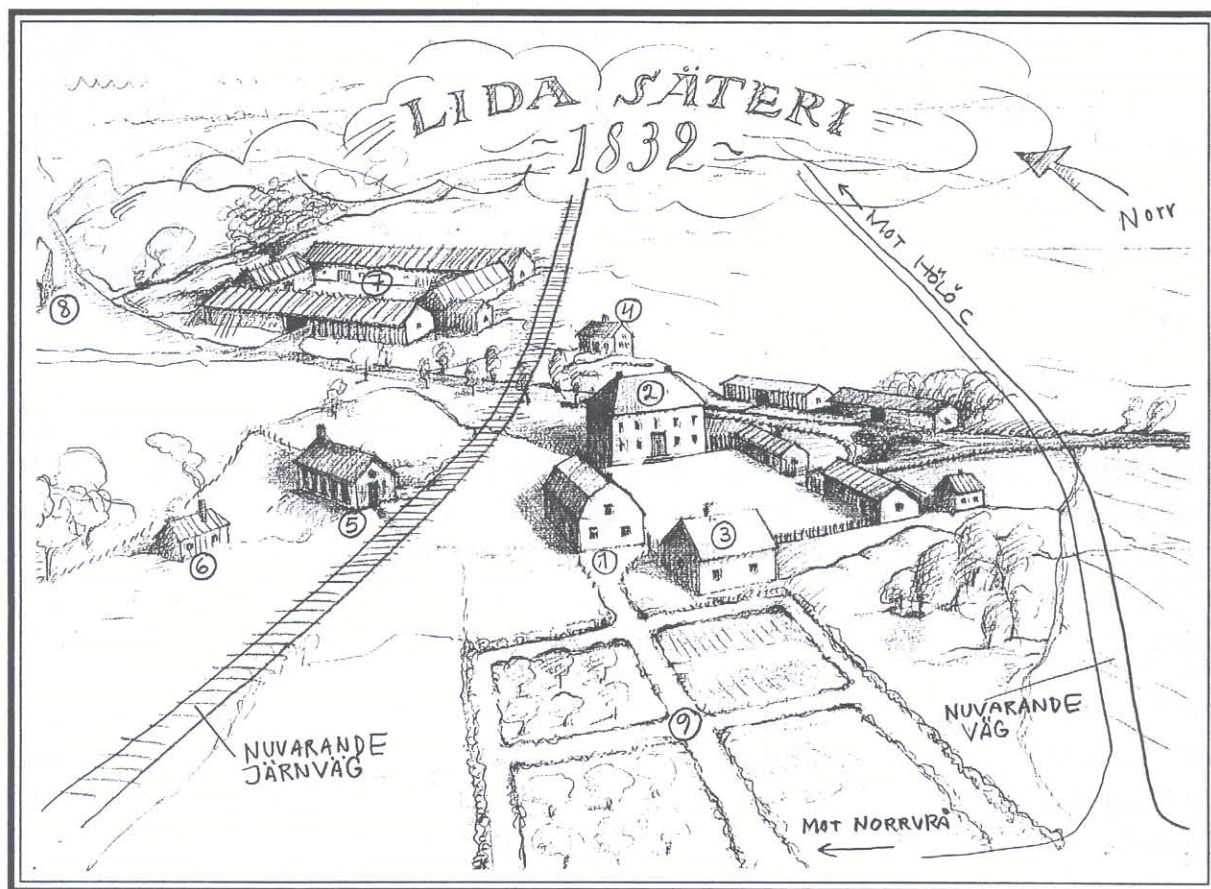
Häradets namn skrevs 1362 "hylbo-hundare" och 1381 "holbo-hundare". Det betyder otvivelaktigt hölö-bornas hundare eller härad. Vad namnet Hölö betyder är tämligen ovisst.

En teori: HOL

Enligt Elof Hellquist i sin Etymologiska ordbok anger han: Höl (j) = fördjupning eller utvidgning i sjö eller å. Senare forskning har följt andra linjer.

Utförligast är namnet behandlat av Lennart Moberg i Namn och Bygd 1953 s. 106 ff. som vill anknyta till dialektordet Hol = höjd, kulle.

LIDA SÄTERIS HISTORIA

Rekonstruktion av Lenny Clarhäll över Lida säteri, från storskifteskartan 1832.

1. Enda kvarvarande huset.
2. Gamla mangårdsbyggnaden. Brann på 1890-talet. Grundstenarna synliga.
3. Trädgårdsmästarbostället.
4. Gamla gårdsmejeriet. Revs på 1960-talet. Grundstenarna finns kvar.
5. Orangeriet. (Växthus). Revs när järnvägen byggdes 1912. Grunden fortfarande synlig.
6. Gårdssmedjan. Fanns kvar på 1940-talet. Grundstenarna är synliga.
7. Kringbygda uthuslängor. Trösklogen revs på 1880-talet. Stenfundamenten fortfarande synliga.
8. Statarlängan vid Hammarstugan. Revs 1944.
9. Lidas fruktträdgård. Levererade frukt till Gustav Vasas hov på 1500-talet. Är numera åker.

Lidas första kända invånare hette Kättilhövde och levde på järnåldern. I en hage finns en runsten med inristningen, "Tar lät resa denna sten till minne av hans far Kättilhövde en god bonde gud hjälpe hans ande". I hagen finns förutom stenen ett hundratal gravar, varav ca 20 väl synliga i form av högar. Där finns även en större skeppsättning där Kättilhövde troligen är begravd.

Efter järnåldern får vi gå fram till 1500-talet, då Lida odlade grönsaker och frukt. Det finns dokumenterat att Lida levererade varor till Gustav Vasas hov.

På 1800-talet hade Lida blivit ett säteri, fortfarande med inriktning på frukt och grönsaker. Då uppfördes ett orangeri där det odlades bland annat vindruvor och persikor. Under 1880-talet bytte gården ägare många gånger. En ägare lär ha förlorat egendomen på kortspel en blöt natt. På 1890-talet brann huvudbyggnaden ned till grunden, men en flygel kunde räddas tillsammans med kokhus och trädgårdsmästarbostaden.

Huvudbyggnaden blev aldrig återuppbyggd, trädgårdsmästarbostaden flyttades och är i dag gårdens huvudbyggnad. Flygeln står kvar på sin ursprungliga plats, men är avstyckad från gården och i privat ägo sedan 1980-talet. Även kokhuset flyttades och är i dag bostad till konstnären Lenny Clarhäll.

"Den historiska texten är tagen från Lida Säteris hemsida på internet"

Lite mer om minnesmärket vid Valåker

Av Gustaf Friberg

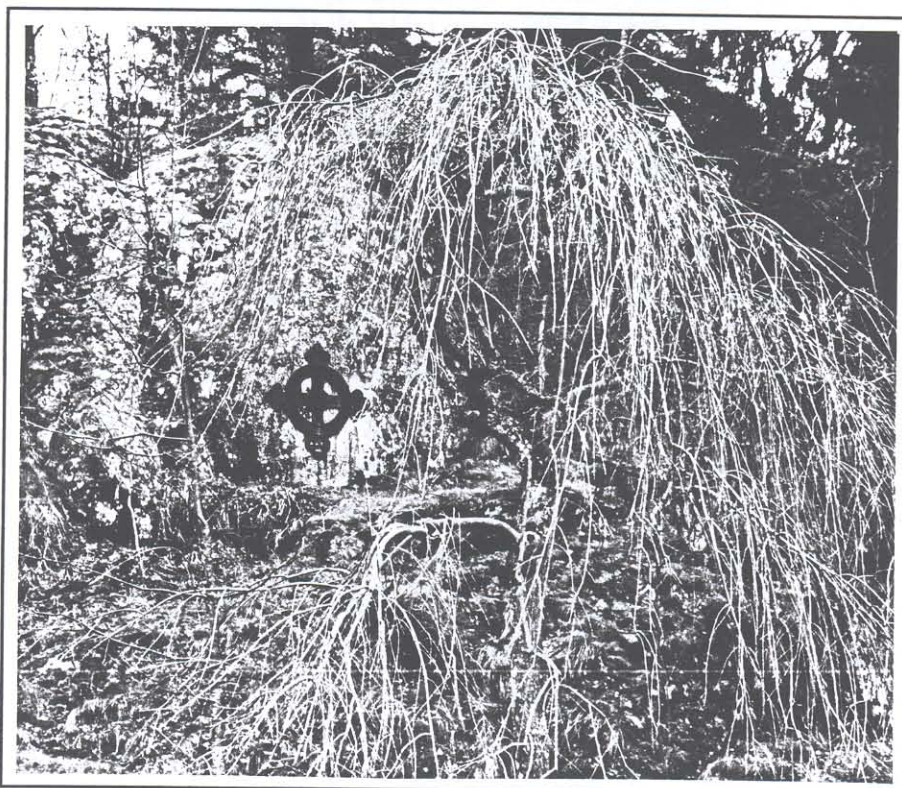

I vår årskrönika 2000 fanns en bild på det märkliga bronskors som sitter på en bergvägg vid gamla riksvägen söder om Valåker. En tidningsartikel införd i Södermanlands Nyheter 1974 omtalade att korset satts dit av dåvarande kronprinsessan Viktoria. Hennes bror Louis, prins av Baden, som hon var mycket fäst vid, hade varit på besök hos sin syster och svåger på Tullgarn. På återresan följde Victoria med sin bror och tog avsked av honom vid Tullgarns norra gräns, som då gick vid Sörsjön söder om Valåker.

1888 BLEV ETT OLYCKSÅR för Vicky, kronprins Gustafs smeknamn på henne. I februari nås hon av budet att Louis avlidit i lunginflammation endast några månader efter besöket på Tullgarn. Ryktet gick att han egentligen dödats i en duell. I sin förtvivlan över hans död lät hon sätta upp ett minnesmärke och dessutom anlägga en minneslund vid platsen där de sista gången såg varandra. Minneslundens vårdades länge av parkpersonalen på Tullgarn, men genom att Domänverket sålt av vissa ytterområden från Tullgarn så ligger minneslundens numera på annans mark och vårdas därför ej längre av personal från slottet.

Minnesmärket är av brons och fäst på klippväggen. Texten anger att Louis var 22 år när han dog och hänvisar till ett bibel-citat: *"Varen glada i hoppet, tåliga i bedrövelsen, uthålliga i bönen"*.

En kvinna, som bodde på andra sidan sjön berättade att när solen gick ner på försommaren glänste minnesmärket som guld över sjön. När de kungliga på försommaren väntades till Tullgarn putsades märket. Och många Hölöbor minns hur de som barn fick åka till Tullgarn och hälsa kung Gustaf välkommen och ta honom i hand. Till skolavslutningen fick de tårta, som tack för upp-vaktningen.

Bronskorset som kronprinsessan Viktoria lät sätta upp på en bergvägg, som minne efter sin döde bror Louis.

VICTORIA VAR DOTTER till Fredrik I av Baden. Hon hade en egen vilja, ofta motsatt moderns. Victoria skulle fostras till en pliktmedveten och stark karaktär. PLIKTEN FRAMFÖR ALLT kom att genomsyra hela hennes uppfostran. Hennes egen vilja skulle kuvas i grunden. Mamma storhertiginna hade ett ledord för sin uppfostran av den unga Victoria och det var DU MÅSTE !!! Barnen skulle härdas genom att sova i oeldade rum och på hårda sängar, trots att barnen hade ärftliga anlag för infektioner i luftrören och andra bröstsjukdomar.

Fadern Fredrik I hade värmen och glättigheten. Han hade ofta tid att berätta spännande historier och att läsa högt för dem.

Livets högtidsstunder för de tre barnen var när de fick vara på Mainau i Bodensjön. Victorias far hade på 1850-talet köpt egendomen.

DEN 20 SEPTEMBER 1881 i Karlsruhe gifte sig Victoria med Kronsprins Gustaf (sedermera Gustaf V). De flyttar in på Stockholms slott, av Victoria ofta betraktat som ett fängelse, framför allt den sollösa delen av slottet, där tronföljarfamiljen fått sitt hem.

De fick tre barn Gustaf Adolf sedermera Gustaf VI Adolf, Wilhelm och Erik. Prins Wilhelm blev älsklingssonen, ett av de stora glädjejämnena i hennes liv och kanske den som förstod sin komplicerade mor bättre än någon annan. Han såg dagens ljus i juni på Tullgarn, det slott som Victoria älskade i motsats till kungaborgen i huvudstaden.

Den 20 april 1888 (olycksåret) föddes prins Erik. Han led av epilepsi. Förlossningen var mycket svår. Vad som utan tvivel vållat Eriks skada var den starka medicinering kronprinsessan måst genomgå under väntetiden. Efter nedkomsten fick hon en svårartad lungsäcksinflammation, vilken hon till råga på allt ansåg att läkarna misskötte.

Prins Vilhelm skriver: "När jag ser tillbaka på ungdomsåren höjer sig *en* gestalt, resligare, och rakare i ryggen än andra, ur vimlet: mammas." Högläsningstunderna i Röda salongen på Tullgarn var oförglömliga. Där läste Victoria för sina söner ur Alice in Wonderland och Through the Looking Glass.

Prins Erik dog 1918 i spanska sjukan.

DROTTNING VICTORIA VAR EN DUKTIG FOTOGRAF och många var de bilder hon tog bl.a. på Tullgarn och i dess omgivning. Hennes bilder visades på många utställningar, men kort före sin död tog hon löfte av kung Gustaf att alla hennes negativ skulle förstöras genom att sänkas i Östersjön. Det blev slottsvaktmästare Isak Blom på Tullgarn, som en dag fick ro ut och sänka alla negativerna i havets djup. Tänk om dom i dag hade funnits i vår hembygdsförenings arkiv i stället!

Prins Vilhelm, som blev sjöofficer, byggde en båt under sin tid på Tullgarn. Han gav den namnet Lärkan. Den vilar nu i en spilta på Tullgarn och i spiltan bredvid ligger den skötöka, som Sven Erik Paulsson på Mörkö skänkt till hembygdsföreningen. Kanske kan vi visa dem sida vid sida på Tullgarnsdagen söndagen den 9 juni.

Ja, detta var några rader med anknytning till minnesmärket vid Valåker.

Litteratur:

Södermanlands Nyheter den 8 augusti 1974.

Margit Fjellman: Victoria Sveriges drottning.

Gustaf von Platen arbetar på en bok om Victoria och Gustaf V. Den kommer kanske ut till hösten.

Mineringsskolan vid Hörningsholm 1910

Fotot härövan har tagits av södertäljefotografen K. E. Lilius 1910 och visar ett stort antal militärklädda unga män, som står uppställda framför byggnaderna vid Mineringsskolan.

Mineringsskolan var belägen där den nuvarande gästhamnen vid Skansholmen ligger, på den östra sidan av Mörkö, nära färjeläget.

Militära anläggningar har funnits på platsen sedan vikingatid. Vid mitten av 1600-talet anlades befästningar på båda sidor om sundet, samtidigt förstärkte man den övriga anläggningen.

Omkring 1850 byggdes befästningarna om, mycket på grund av de oroligheter som rådde i landet.

I början av 1900-talet byggdes logement, där gästhamnen nu är belägen. Enligt uppgift från gamle greve Carl Bonde monterades barackerna ner i slutet av 1930-talet, för att forslas till Korsö, utanför Sandhamn och användas som förläggning åt befäl och manskap.

Originalfotot finns hos Hembygdsföreningen. Känner du igen någon av de unga männen på fotot? Hör av dig till oss, vi tar tacksamt emot uppgifter för arkivering.

Mörköhistorier.

När Örsta-bonn skulle bli kyrkvärd.

Arrendatorn i Örsta var en aktad man i församlingen och hade blivit utsedd till kyrkvärd i Mörkö kyrka.

Men hur det nu var så var han lite nervös inför detta viktiga uppdrag och kände att han nog skulle behöva öva lite på det här med att ta upp kollekt så att det kunde göras på ett värdigt och riktigt sätt.

Sålunda förfärdigade han kollektåv av en stör och gav sig ner i lagårn. Så skred han nerför raden av kor med sin håv och vid varje ko bugade han sig lätt som tack för gåvan. Allra sist i raden bugade han sig djupt och två gånger, för där stod tjuren - och det var Greven själv.

Örsta-bonns sjuka kalv.

Arrendatorn i Örsta hade en glad kväll med en god vän (1916-17). Man satt i köket och tömde både ett och flera glas och hade allmänt trevligt.

Men efter ett tag blev bonn allvarlig och anförtrodde vännen att han hade en kalv i lagårn som var sjuk och man skulle nog behöva gå ner i lagårn och titta till kräket. Visst, självklart skulle dom se hur det var, så dom vinglade iväg nerför backen.

Nu var det så att drängen hade hört på denna palaver och blev väl nyfiken på hur det skulle gå för dryckesbröderna, så han smög efter dom och tog sig in i lagårn genom en annan dörr.

Där stod man och diskuterade vid den arma kalven vad som möjligen kunde göras för att den skulle piggna till, olika förslag ventilerades.

Till slut kom bonn på att "vore det inte värt ett försök att sjunga en psalm för kreaturet?" Och så stämde de upp med psalmen, "Jag går mot döden var jag går. Min väg bland dolda skiften må löpa jämnad eller svår, så bär den ock till griften"... Men innan man hann igenom hela psalmen rycktes plötsligt lagårdsdörren upp och kyrkvårdsmor såg till att det blev ett raskt slut på "spektaklet".

Man kan tänka sig att drängen hade svårt att hålla sig för skratt där han stod gömd. Det var förresten Sven-Eriks far. Om kalven överlevde förmåler inte historien.

När vi tappade en kviga vid Käftudden.

Vid den tiden (1948) bodde det vid Kumla en familj Pettersson, som kom från Hartsö. Det var pappa Erik, mamma Dora och barnen Ragne, Ingvar och Kerstin.

Erik och Sven-Erik i Lövhagen hölls mycket och fiskade tillsammans. Pettersson hade fiskevatten vid Tormesta, men på våarna, mellan maj och midsommar bodde de på Långö hos de Mander och fiskade strömming, som de levererade till Stensund. Strömmingen lämnades i lådor på 30 kilo och de fick ca: 80 öre per kilo upp till en viss kvot. Den skulle levereras klockan 6 på morgonen, lekströmmingen håller sig ju dåligt, så de fick gå ut kl. 12-1 på natten och ta upp skötarna.

Nu kom det sig att några kvigor och sinkor, 5 djur, skulle fraktas ut till det gamla hemmet på Hartsö. de Mander på Långö hade en boskapsfärja som lånades till detta ändamål.

Man gav sig iväg och det var lugnt och stilla på sjön på morgonen och allt gick till en början väl. Men ute vid Käftudden började det gå dymning och vågorna blev höga, färjan lutade betänkligt. Korna hade ont i magen, däcket blev slipprigt och halt och rätt som det var föll en kviga överbord. Som tur var gick grimskaflet av, men kvigan visste väl inte vad hon skulle göra utan simmade för livet bakom färjan. Men så fick hon väl syn på en holme, Bockholmen, och satte kurs på den.

Här bodde en tandläkare Lundberg från Trosa och vad han tänkte när han tittade ut genom stugdörren och fick se en kviga stiga upp ur havet, det kan man väl bara tänka sig.

Så mycket mer som han var känd för att inte direkt spotta i glaset och inte föraktade en god cognac.

Hur som helst, han var glad och trevlig när han hämtade sig från chocken och insåg att det verkligen var ett riktigt djur. Färjan la till vid holmen, kvigan lastades på igen och så kunde färden fortsätta mot målet Hartsö.

Historierna berättade av Sven-Erik Paulsson i Lövhagen för Agneta Uddling från Mossen.

Utdrag ur Mörkö Sockenstämmo- protokoll från den 7 juli 1844.

344

1844 d. 7 Juli sammanträdde efter laga kallelse Mörkö församlings Respective Ledamöter efter slutad Gudstjenst uti Sockenstugan till öfverläggning om följande ämne:

Sinnessjuka Pigan *Maria Catharina Ersdotter*, hade efter hemkomsten från *Nyköpings Läns Lazarett*, der hon utan märklig förbättring undergått (-?-), på så sätt blifvit vårdad, att enskildt Rum tills vidare benäget lemnats henne af Bonden *Eric Olsson i Gåstad*, mot af hennes förra Husbonde *Sven Gustaf Pehrsson* derstädes och vakthållningen, under den tid hon varit våldsammare, har blifvit bestridd af församlingen i tour.

Pastor hade emedlertid hos *Seraphimer Ordens Gillet* anhållit om tillåtelse för ofvannämnde Patient att blifva intagen på *Nyköpings Hospital*; men som här å ännu icke något svar var kommit och *Maria Catharina* syntes under tiden hafva blifvit betydligt förbättrad, så beslöts, för att om möjligt befrämja hennes tillfrisknande, att hon skulle för 8 SB^{co} om dagen inaccorderas uti något ordentligt och stilla Hus innom församlingen, der en sund omvårdnad kunde påräknas, till dess hon antingen så tillfrisknat, att hon åter kunde söka sig tjenst, elier om olyckligtvis

HANDSKRIVNA SOCKENSTÄMMOPROTOKOLL FRÅN HÖLÖ OCH MÖRKÖ SOCKNAR HÅLLER PÅ ATT BEARBETAS OCH RENSKRIVAS FRÅN ORIGINALHANDLINGAR. VI I HEMBYGDSFÖRENINGEN HAR AMBITIONEN ATT GE UT DEM I BOKFORM UNDER ÅR 2002.

I DESSA PROTOKOLL KOMMER DEN UPPMÄRKSAMME LÄSAREN ATT FINNA MÅNGA INTRESSEVÄCKANDE UPPGIFTER OCH MÄRKLIGA HÄNDELSER FRÅN BYGDEN OCH OM DESS BEFOLKNING FRÅN SVUNNA TIDER.

1844 d. 7 Julius sammanträdde efter
hoga Hællers Märks församling
Respectivt Ledamöter efter
Ullstads Guds tjenst uti Sack-
menstegen till öfverläggning
om följande ämne:

Sinnespuha Ligan Maria Catharina Ersdotters, hade
efter hemkomsten från Nyköpings Län Lararell, den
hore utan märkelig förbättring under ett par år, men
så snart blifvit fördad, att uti Sackhusen till vidare
börjaget lemnade henne af Bonden Eric Olsson i
Gustad, Mat af hennes fjerre Husbonde Per Gustaf
Pehrson derstädes och vaktställningen, under dess tid
hon varit våldsamman, har blifvit befridd af
församlingen i tour.

Pastor hade emellertid hos Seraphimer Ordens
Gille anhöllt om tillåtelse för öfverlämnande
Patient att blifva intagen på Nyköpings
Hospital; men som här ännu icke något försam-
lingens och Marias Catharinas syntes under tiden
hafva blifvit betydlig förbättrad, så bestöts för
att som möjligt befrämja hennes tidfriskorande,
att hon skulle få & blifva om dengen intacoorderas
uti något ordentligt och tillämpligt Hus inom
församlingen, den en om omvänd med henne på-
tråkna, till dess hon antingen så tillfrisknat, att
hon äter kunde söka sig tjent, eller om olyckligen

När bruksungdomen åkte dit – för en gångs skull!

Ett första utdrag ur flaggjunkare Emanuel Janssons minnen från sin uppväxt på Oaxen.

Hembygdsföreningen har fått tillgång till ett manuskript från 1940-talet, där flaggjunkaren Emanuel Jansson, 1873 – 1955, minns sin uppväxt på Oaxen under 1880- och 1890-talen. Här nedan ger vi ett första utdrag.

Jansson beskriver målande brukssamhällets ljuspunkter och avigsidor – men främst berättar han om folket på bruket, till vardags och fest, deras vanor och ovanor, lycka och olyckor. Ett tjugotal personbeskrivningar ger en syn på brukslivet som vi inte mött tidigare. Läsvärt och värdefullt inte bara för "Oaxborna"!

Några kopior cirkulerar på och utanför Oaxen. Men flera bör få möjlighet att leva sig in i en tid som nu är borta! Författarens arvingar vill gärna att arbetet, cirka 200 sidor, ges ut i bokform. Så kommer att ske, preliminärt redan 2002, genom föreningens försorg. Förslag till illustrationer mottages tacksamt.

Bengt Stenberg, Egelsvik

".....ÅTER PÅ BRUKET

Förhållandet mellan bruksungdomen och den på landet boende, var under mina uppväxtår, mycket spänt.

Det kvinnliga inslaget på bruket var ej stort, den manliga ungdomen sökte därför sina kvinnliga bekanskap på d.sk. bondlandet. Detta sågs ej med blida ögon av landsborna, därför var det alltid stridigheter och slagsmål mellan parterna. Vid auktioner danstillställningar, ja till och med vid religiösa möten var det bråk och uppträden.

I regel hemförde alltid brukspojarna segern, beroende på deras fräcka gåpåaranda, mot vilken landsborna ej kunde hålla stånd.

Twistigheterna stannade för det mästa parterna emellan, men en gång hände det, att Oaxens gossar fick vad man kallar bonnstryk, samt dessutom en rättegång på halsen med påföljande straff.

AUKTION SKULLE FÖRRÄTTAS VID GÅRDEN SKESA, belägen på Mörkö cirka 2 km. från Oaxen. Förhållandet mellan ungdomen var mycket spänt och att det skulle taga sig utlopp på ett eller annat vis, var man säker på.

Det var i mitten av september och det började mörkna om kvällarna. All Oaxens ungdom var på benen, nu skulle de visa att de satt inne med makten. Efter framkomst till Skesa intogs förfriskning av brännvin och öl som fanns att köpa i obegränsade mängder på platsen.

Också var man klar till auktion. Det blev också ett slagsmål, som det talades om långa tider efteråt. Efter att en stund ha gått och blängt på varandra, började kampen. Det blev ett regelrätt krig på två fronter. Störra snusdosor och käppar kommo till användning, men ingen av parterna var villig att ge sig. Men flera och flera av landtborna kommo med i leken, då måste Oaxens stolta gossar slå till reträtt. På valplatsen låg sönder rivna mössor rockar, slipsar till och med västar som i iver kastats av. Flera av oss lågo mörbultade på marken nära nog urstånd att röra oss. Denna kamp stod nere i trädgården, men uppe på gårdsplanen var fjärdingsmannen sysselsatt med ett annat slagsmål. Plötsligt träffades han av ett slag i huvudet, av en sten inlindad i en näsduk. Slaget som utdelades var ej hårt, den som slog till, menade nog heller ej så illa, men i den allmänna upphetsningen tog händelsen större proportioner än som var nödvändigt.

Så blev det rättegång och gärningsmannen blev ådömd två månaders straffarbete. Men med slagsmålen var det slut, mig veterligt inträffade det aldrig mera att sådana händelser förekom."

När du släktforskar kan du bland dina förfäder hitta någon "yddad person", se här vad jag fann:

"S T E N - J A N"

Andersson Carl Johan, född den 25 oktober 1841 i Skyttorp, Hölö.

Carl Johan emigrerade 1882 till USA. Han arbetade i många år som tjänsteman vid Yellowstones nationalpark. Efter avslutat arbete vid nationalparken fick han genom parkens försorg ett litet ställe med stuga att bo i. En natt smög ett antal indianer runt stugan, och Johan råkade skjuta en av dem. Johan blev rädd och tog kontakt med cheriffen i området. Denne rådde honom "skjut Du fler, John".

Efter en tid blev Johan sjuklig och önskade åka tillbaka till Sverige. Han skrev då till Hölö och frågade om det fanns några släktingar kvar där. Svaret blev att hans bror *Anders Petter Andersson i Åby kvarn* levde. Johan tog kontakt med honom och fick hjälp att komma hem. Han bodde en tid hos sin syster *Catharina Augusta i Påläng*.

Augusta tog hand om sin bror under många år. Han förföll alltmer, och lär ha varit till stort besvär för sin syster bl.a. för vad man i dag kallar "bristande hygien". Det berättas att han smorde in kroppen med tjära, vilket skulle vara bra mot klåda.

"Sten-Jan" flyttade senare till en stuga i "Hopa Backe" där han gärna samlade traktens pojkar omkring sig, och berättade om sina "indianstrider" han visade upp "ärr" efter tomahawkhugg, vilka säkert väckte beundran hos godtrogna småpojkar.

Ryktet säger att en insamling gjordes för att "Sten-Jan" genom amerikanska ambassaden i Stockholm skulle få ut pengar för försäljningen av sin stuga i Amerika. Han sade sig ha blivit lurad vid affären av ett järnvägsbolag, vilket väl inte var alldeles otroligt.

Han utrustades med medel för en stockholmsresa, men kom endast till Södertälje där "Fader Baccus" tog honom i sin vård.

Carl Erik Jonsson

Statistik över arbetade timmar.

Inom jordbruket, per ton spannmål under åren 1700-1980, samt de olika arbetsmomenten som utfördes när skörden bärgades.

1700-tal	Skärning med skära, bindning, uppsättning	150 tim.
	Inkörning	25 "
	Tröskning med slaga, rensning	100 "
		<hr/> 275 tim.

1800-tal	Skärning med lie, bindning och uppsättning	60 tim.
	Inkörning	25 "
	Efterräfsning	10 "
	Tröskning med slaga, rensning	100 "
		<hr/> 195 tim.

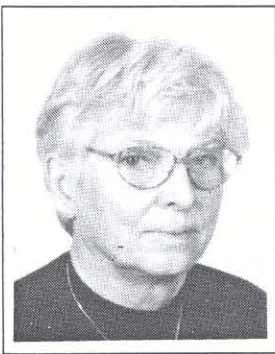
1880-tal	Slättermaskin med skördeapparat	23 tim.
	Inkörning	7 "
	Vandringströskverk	20 "
		<hr/> 50 tim.

1930-tal	Självbindare (hästdragen)	10 tim.
	Inkörning	2 "
	Tröskverk	5 "
		<hr/> 17 tim.

1980-tal	Modern skördetröska	1 tim.
----------	---------------------	--------

AV OVANSTÅENDE STATISTIK KAN VI UTLÄSA ATT ARBETS-TIDEN VID SKÖRDEARBETET UNDER DESSA 280 ÅR MINSKAT MED 274 TIMMAR, OCH DESSUTOM SKAPAT EN OMFÖRDELNING AV ARBETSKRAFTEN. I BÖRJAN ARBETADE SÅ GOTT SOM ALLA INOM JORD- OCH LANTBRUKET CA. 95 % OCH 5 % INOM HANTVERK OCH ANNAN NÄRING. I DAG ÄR FÖRHÅLLET DET OMVÄNDA, ALLTSÅ ARBETAR CA. 95 % INOM INDUSTRI- OCH SERVICEYRKEN OCH DE ÖVRIGA FUTTIGA 5 % HITTAR MAN INOM JORD- OCH LANTBRUKET IDAG.

Gunilla Follin

Tändstickor och askar

Av Gunilla Follin

(Utställning, Öppet hus den 8 nov 2001)

Tändstickor. En svensk uppfinning som man ordentligt tände på för 150 år sedan.

Att göra upp eld, har inte alltid varit så lätt. **Idag** med tändare av olika slag en lätt **MATCH**.
Förr : Elddon, Flinta och stål, Fnöske, Pinnar som gnids, med flera underfundiga sätt.

- Vid 1600-talets slut användes **vit fosfor** för att tända träspån, vid uppgörande av eld.
- 1830 ca Frankrike tillverkar fosfortändstickan eller svaveltändstickan. Den var lättantändlig och oerhört giftig. Kunde tändas mot alla hårda ytor. De förbjöds vid sekelskiftet.
- 1844 En svensk kemist **Gustaf Erik Pasch** uppfann Säkerhetständstickan. Stickorna ströks mot plånet på asken. Detta blev en **världsberömd svensk produkt**.
- 1845 Bröderna **Johan Edvard och Carl Frans Lundström** i Jönköping startar egen tillverkning av både fosfor- och säkerhetständstickor.
- 1876 I Sverige fanns nu 38 st tändsticksfabriker.
- 1880 ca lär det ha funnits upp till **155** olika tändsticksfabriker i Sverige.
- 1870-80 Man började med maskintillverkning av askar.
- 1892 Automatisering av tändstickstillverkningen tar sin början i **Jönköpings Tändsticksfabrik**.
- 1913 Fabriker sammanslogs till **AB Förenade Svenska tändsticksfabriker**.
- 1917 Alla företag i branschen slogs ihop till ett enda, **Svenska Tändsticks AB**.
- 1930 Sverige behärskade ca 30% av världens tändstickstillverkning.
- 1931 ca 13 tändsticksfabriker fanns i Sverige med ungefär 5000 arbetare.
- 1932 **Kreuger-kraschen**.
Kreuger hade köpt upp utländska företag och hade därmed världens i särklass största företag i tändsticksbranschen. Kreuger & Toll, LM Eriksson och Tändsticksbolaget ingick i koncernen. Så gick det som det gick med det!

Kan vi idag se tendensen hos nutida koncerner? Jo då. Nu säljer vi dessutom ut, privatiserar och tjänar kortsiktiga pengar på detta.

Redan på 1920-talet fann man att det förekom dolda bokföringsbrott mellan de 200 företagen som bolaget bestod av. 1932 kom så kraschen. Man fann Ivar Kreuger död i Paris. Mängder av konkurser med utblottade människor som följd. Kreugerkraschen har inte upphört att fascinera forskare och författare in i våra dagar.
Jag har hört talas om att en förtvivlad aktieägare tapetserade hela sitt "utedass" med aktierna.

I slutet av **1800-talet** tillverkades det **20.000 ton** tändstickor.
Värdet översteg både pappers och massatillverkningen i vårt land.
Hundra år senare uppgick tillverkningen till **12.000 ton**.

1980 **Svenska Tändsticks AB (STAB)** byter namn till **Swedish Match AB**.
I SMAB ingår det flera företag med olika tillverkningar och intressen.

TÄNDSTICKAN

- Doppstickan** tillverkades 1805, en blandning av kaliumklorat och gummi arabicum, som antändes genom att doppas i svavelsyraindränkt asbest *fosfor- eller svaveltändstickorna* därefter senare *säkerhetständstickorna*.
- Strykstickan** likformade trästickor av fanér.
- Vaxstickan** smala bomullsvekar, indränkta i stearin och parafin.
Dessa tillverkades bl a i England, Frankrike, Italien, Spanien.